

HET OUDSTE REGLEMENT VAN HET SINT-KATHELIJNEBEGIJNHOF TE AARDENBURG

L. DEVLIEGHER^o

In de loop van de 13de eeuw werden in het vroegere graafschap Vlaanderen talrijke begijnhoven gesticht ; Gent, Brugge, Kortrijk en Ieper zijn daar wel de bekendste voorbeelden van ¹. In de oprichting ervan hebben de Vlaamse gravinnen Johanna van Konstantinopel (1200-1244) en haar zuster Margaretha van Konstantinopel (1202-1280) een grote rol gespeeld ; ook later heeft het Vlaamse gravenhuis de begijnen dikwijls begunstigd. In hoever dit ook voor het begijnhof van Aardenburg het geval geweest is, weten we niet. Een bewijs van de grafelijke steun is o.i. te vinden in de oorkonde uit 1499 waarbij het vroegere begijnhof «daer beghinen gewoont ende hem ghehouden hebben ende nu niet bewoont van persoonen omme den dienst gods daer gefondeert te mogen doene, ...» aan de Grauwzusters (Derde Orde van de H. Franciscus) gegeven werd en waarin van de graaf van Vlaanderen vermeld wordt «... in wiens

^o Dr. in de kunstgeschiedenis en de oudheidkunde, werkleider bij de Provinciale Dienst voor Cultuur van West-Vlaanderen ; ten Hove 17, 8200 Brugge.

1. Enkele algemene werken die een inzicht geven in de begijnenbeweging in de Nederlanden : L. PHILIPPEN, *De Begijnhoven. Oorsprong, geschiedenis, inrichting*, Antwerpen, 1918 ; ID., *Het ontstaan der begijnhoven*, Antwerpen, 1943 ; ID., *Onze begijntjes. Hun naam. Hun leven*, Antwerpen, 1944 ; A. MENS, *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begardenbeweging*, Antwerpen, 1947 ; W.F. DENSLAGEN, *Begijnhoven in Noord-Nederlandse steden*, in *Bulletin KNOB*, 77(1978), blz. 205-224 ; F. KOORN, *Begijnhoven in Holland en Zeeland gedurende de Middeleeuwen*, Assen, 1981 ; R.M. QUINTIJN, *Normen en normering van het begijnenleven. Vergelijkende studie van de begijnenregels in de Nederlanden van de XIIIe tot de XVIIIe eeuw*, licentiaatsverhandeling RUG, 1984.

protectie ende beschermenisse voors. hof ende plaetse altijts gestaen ende geweest heeft»².

De vroegste vermelding van het Aardenburgse begijnhof stamt uit 1249. Het begijnhof lag toen ten zuiden van het centrum, naast de Ee, maar buiten de stadsomwalling van het begin van de 12de eeuw. Toen ca. 1299 de nieuwe stadsvesten gegraven werden, kwam het begijnhof tegen de grachten, maar binnen de stad te liggen³.

Wanneer het eerste reglement en statuut voor het Aardenburgs begijnhof uitgevaardigd werd, is niet bekend. In de oorkonde uit 1452, die hier uitgegeven wordt, lezen we dat in 1334 een reglement werd opgesteld door P. Beynjaert, baljuw van de Vlaamse graaf — wat wellicht op de tussenkomst van de graaf wijst — samen met de grootmeesteres en de oudere begijnen. Dit reglement werd vernieuwd en aangepast in 1452 door baljuw Clais Fierins⁴, in aanwezigheid van meester Adriaan vander Schuere, en dit op vraag van Cornelis Wisse, de pastoor van Aardenburg, Andries Danckaert, kapelaan van het begijnhof, de grootmeesteres, de oudere begijnen en de ganse gemeenschap.

Vooraf mag hier aangestipt worden dat een begijnhof een zelfstandige gemeenschap vormt die een eigen reglement bezit. Er bestaat geen algemene begijnenregel, die te vergelijken zou zijn met orderegels van de kloosterorden. Toch behandelen de statuten van de begijnhoven uiteraard meestal gelijkaardige onderwerpen, de ene uitgebreider dan de andere.

2. Oorkonde in het Bisdomarchief te Brugge, dossier F 2 (Aardenburg). Zie ook H.Q. JANSSEN, *Het begijnhof te Aardenburg, hervormd tot een klooster van de derde orde van St. Franciscus*, in *Bijdragen tot de oudheidkunde en geschiedenis van Zeeuwsch-Vlaanderen*, 1 (1856), blz. 332-343 (oorkonde uit 1499 : blz. 323-326), evenals L. CEYSSENS, *Eenige oorkonden over het Begijnhof van Aardenburg*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge*, 78 (1935), blz. 59-102. Op blz. 59 schrijft Ceysens dat het begijnhof in 1499 verging tot de Derde Orde van Sint-Franciscus. Dit geeft ten onrechte de indruk dat de instelling overging, terwijl het in werkelijkheid de niet meer bewoonde begijnhofgebouwen waren die overgedragen werden.

3. DE VRIES, *The early history of Aardenburg to 1200*, in *Berichten R.O.B.*, 18 (1968), blz. 227-260.

4. Clais Fierins was baljuw van Oudenburg (1446-1449), baljuw van Aardenburg (1449-na 18 juli 1450), en schout van Brugge (1456-1468) : J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967, blz. 617, 621, 641.

De begijnen leggen geen eeuwige geloften af. De gelofte van gehoorzaamheid aan het bestuur en aan de regel, evenals de gelofte van kuisheid gelden enkel voor de periode waarin ze het hof bewonen. De begijnen leven evenmin in armoede ; ze leiden wel een eenvoudig leven. Daar ze in hun eigen levensonderhoud voorzien, hebben ze — alhoewel levend in een afgezonderde gemeenschap, maar niet in een slotklooster — ook meer bewegingsvrijheid⁵.

Het reglement uit 1334/1452 begint met enkele toelatingsvoorwaarden die in de onderscheiden begijnhoven niet zo heel veel van elkaar verschillen. In Aardenburg moest de aspirant-begijn 18 jaar oud en gezond zijn, geen schulden hebben, geen andere geloften afgelégd hebben, onbesproken maagd of weduwe zijn, beschikken over renten of een handwerk kennen.

Uiteraard wordt in de regel veel belang gehecht aan de *vroomheid*, de essentie van het begijnleven. Vroomheid wordt a.h.w. veruiterlijkt door het bijwonen van de liturgische diensten, het lezen van de getijden, het vasten, het kommuniseren. *Kuisheid* is een belangrijk punt. De toekomstige begijnen moeten de vaste wil hebben «reynichede van lichamen te behoudene». Daarom wordt het contact met mannen zo veel als mogelijk beperkt (bijv. tot de ziekenzorg van naaste verwanten en nauwe vrienden van de familie). Ook het

5 De motieven die meespeelden bij de intrede in een begijnhof worden duidelijk omschreven in een memorie ten voordele van de twee Gentse begijnhoven, aangeboden aan afgevaardigden van de bisschop van Doornik op 14 mei 1328 (J. BETHUNE, *Cartulaire du béguinage de Ste-Elisabeth à Gand*, Brugge, 1883, blz. 73-76). De paragraaf «De motivis fundandi beghinagia» luidt in vertaling als volgt : «Overwegende dat in hun gewesten veel vrouwen geen kans maken op een huwelijk volgens hun stand en deze van hun verwanten, overwegende dat dochters van eervolle mannen, zowel uit de adel als van mindere rang, die kuis willen leven, niet gemakkelijk in de kloosters kunnen intreden wegens hun aantal of de armoede van hun familie, overwegende dat, zonder geschikt hulpmiddel, eerzame maar verarmde meisjes en jonkvrouwen moeten bedelen of een beschamend leven leiden, hebben Johanna en haar zuster Margareta, opeenvolgend gravinnen van Vlaanderen en Henegouwen, door goddelijke ingeving en na raad van bisschoppen en andere eerzame mannen ingewonnen te hebben, in verschillende plaatsen van Vlaanderen grote onderkomens, met name begijnhoven («beghinarum curie») gesticht waarin de voornoemde vrouwen opgenomen worden om daar, door of zonder gelofte, met elkaar kuis te leven, en, zonder schaamte voor hen of hun familie, door gepaste handenarbeid, eten en kledij te verdienen». Die tekst wordt hernomen in de inleiding van de oorkonde uit 1354 van graaf Lodewijk van Male, waarin hij vernieuwde statuten geeft aan het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof (BETHUNE, *o.c.*, 89-92).

uitgaan in of buiten de stad, het buitenhuis slapen of het deelnemen aan feesten is — o.a. wegens de gevaren die dit alles voor de kuisheid kan meebrengen — aan speciale toelating van de grootmeesteres onderworpen. De vele lijnen die het reglement daaraan wijdt, zijn er een bewijs voor dat streng toezicht op het uitgaan niet onnodig was, wilde het begijnhof geen «duiventil» worden.

In de samenleving van de begijnen is *gehoorzaamheid* en onderdanigheid aan de biechtvader en aan de grootmeesteres van essentieel belang. Ook aan de vreedzame omgang van de begijnen onderling wordt aandacht geschonken.

Een aantal bepalingen betreffen de *kledij* die sober moest zijn, zowel in kleur (grauw, zwart, wit of grijs) als in opmaak. De kledij is immers een weerspiegeling van de eenvoudige levenswijze.

Om het begijnenleven in goede banen te houden, zijn een aantal strafbepalingen voorzien waarvan de zwaarste de uitsluiting uit het hof is.

In het reglement is, jammer genoeg, niets opgenomen over de stichting van het begijnhof. Over de werking van het bestuur vernemen we ook niet veel ; er is een grootmeesteres en een raad van oudere begijnen («de goede houderlijnghe»), verder een kapelaan belast met de zielzorg. Over de materiële levenswijze (werken, wonen, ontspannen), over de instellingen (bijv. de infirmerie) of over de bedrijfsgebouwen (bakkerij, wasserij) wordt niets gezegd.

BIJLAGE

10 maart 1452 n.s. Baljuw Clays Fierin vernieuwt de uit 1334 daterende statuten van het St. Kathelijnebegijnhof te Aardenburg.

Origineel (?) op perkament, H. 36 cm, B. 47,5 cm, geen zegels, plooi met gleufjes voor de staarten is aanwezig. Op de rugzijde : Regulen, ordinnantien ende statuten die waren de statuten van het hof van St Cathelijne van de beghinnen tot Aerdenburgh de anno 1451.

Brugge, Archief van het Bisdom, F 2.

Dit zijn de reghelen, ordinancien ende statuten vanden hove van Sinte Kathelijne ten beghijnen in Ardenburch die waren gheordineert ende ghemaect int jaer ons heeren duust driehondert viere ende dertich bij Pieter Beynjaert doen bailliu zijnde van mijns gheducths heeren weghe grave van Vlaendren bin zijner stede van Ardenburh ende bij den groten meestrigghen vanden voorseiden hove die in dien tijden waren ende den goeden houderlijngghen. Ende ter heeren gods ende ter salicheyt der beghijnen int voorseide hof resideerende so zijn zij vernieut ende versterct ende eeneghe goede poynten daer toe ghestelt die van node zijn ter heeren vanden hove ende ter salicheyt van hemlieden. Twelke es ghedaen bij onsen waerden bailliu Clays Fierin onder wijens protectie wij staen als nu uter name mijns gheduchs heeren sherthoghen van Bourgoingnen, grave van Vlaendren ter presencien van meester Adriaen vander Schuere als ons waerde vrient zijnde. Twelke ghedaen ende versocht es bijden heeren Cornelis Wisse doe prochepape ende bijchtvadre van hemlieden zijnde, ende dheer Andries Danckaert capellaen zijnde vanden voorseiden beghijnhove ende bij den groten meestrigghen die doe waren ende den goeden houderlijngghen ende bijden ghemeenen gheselschepe vanden hove. Inden eersten die schier an doen sullen ofte beghijnen ontfanen worden, die moeten zijn achtijen jaer hout ende zij ne moeten gheene smettelicke ziekte onder hemlieden hebben diemen den heyleghen toe scrijft ende zij en moeten niet belast zijn van sculden. Item zij en moeten niet belast zijn van beloften, ende wesen van fame ende name goede zuvere maechden ofte goede tamelicke wedewen onghelameert. Item zij moeten hem weten te bedraghene up haer hantghewerc of up haer rente. Item ghij moet hebben vulmaecten wille reynichede van lichamen te behoudene ende van samen toter doet toe ende alle die naervolghende poynten ende dat voorseid zijn vanden voorseiden hove wel ende duechdelic te onderhoudene, te bewachtene ende te vulcommene. Item ghij moet onderdanich zijn huwen bijchtvadre ende den groten meestrigghen in allen goeden duechdelicken saken angaende der salicheyt vander zielen ende der heeren vanden hove. Item ghij en moet huwen bijchtvadre of den groten meestrigghen in hare jeghewoordicheyt niet qualich of scoffierlic toespreken noch achter hemlieden niet spreken daer zij of souden moghen te begrijpe staen. Item ghij moet hu leven ende alle huwe ghewerken ordinee-

ren laten ende doen bij rade van huwen bijchtvader ofte den groten meestrigghen. Item ghij moet houden vive adventen siaers Paesschen, Sijnxen, alf houst, Alder Heyleghen messe ende middenwinter. Ende voort zo moetti vasten alle die vrijndaghen vanden jare ende de gheboden vastendaghen vander heylegher kerken. Item ghij zijt verbonden te houdene alle daghe onse vrouwe ghetijde up dat ghijt cont, en cont ghijs niet so suldi lesen telken ghetijde zeven paternostren ende also vele Ave Maria. Item ghij moet alle daghe messe horen ende als ghij uter stede zijt moecht ghijt doen. Item als ghij int hof zijt, so moet ghij alle daghe tallen ghetijden commen, also te mattene, te hoochmesse ende te vespere of ten dade noet van ziecheden of andre gheoorloofde nootsaken. Item ghij moet alle vertyenachte te bijchten gaan. Item ghij ne moet gheene waerlicke abijten draghen ofte van waerlicker verwen ende ghij ne moet gheen andre verwe draghen dan grau, zwart, wit of schyer. Item ghij ne moet gheene graewe ruggen draghen noch ghefineert bont noch mannen voerijnghe ghevoedert in hulle cleederen, noch gheene voerijnghe diemen beneden den cleede of an die hantgaten zyen mach. Item ghij moet tamelic ende oncostelic zijn van al hullen ghewaen ende cleedinghen ende simpel van pareersele ende gheen carso draghen daer en sij een laken over. Item ghij en moet deen den andren niet diffameeren met quade woorden noch met loghenen. Item ghij en moet deen sanders noet niet nemen. Item ghij ne moet niemens goed aanvaerden van binnen of van buten den hoven zonder weten ende oorlof vanden groten meestrigghen. Item ghij ne moet niemant anvaerden met hu te wonene van binden hove of der buten zonder weten ende oorlof vanden groten meestrigghen. Item van dijngghen die binden hove gheskien die en moet ghij niemant te kennen gheven buten hove of der binnen daer eeneghe moyte of onghenouchte of commen mochte. Item ghij en moet gheene mannen achterwaren van hare siecheden ten zijn hu vader of broeder of hoom of so naer mach of goet vriend dat ghijs met heeren niet laten en moocht ende dat bij consente ende oorlove vanden groten meestrigghen. Item ghij en moet uten stede niet gaen sonder oorlof vanden groten meestrigghe ende sonder gheselnede ende weder commen ten al sulken tijde so men hu bevelen sal. Item ghij en moet snoenens niet huut gaen emmer alleene sonder oorlof ende consent vanden groten meestrigghen ende altoos weder te vesperen commen ende savons so ne moet ghij niet huut gaen heten. Item ghij ne moet ute steden niet gaen up hoghe feestelicke tijden ten ware sonderlijnghe noot ende oorlove vanden groten meestrigghen. Item ghij ne moet niet ter brulocht gaen noch te kercganghe, noch keermesse als ghijs eenichsins ontsitten moecht ende alst emmer wesen moet so moet ghij gaen met sonderlinghen oorlove vanden groten meestrigghen met eender gheselnede ende zeere corts wederkeeren. Item ghij ne moet snachs inde stede niet slapen sonder oorlof ende kenlicken noet. Item ghij moet savons te perdoen tijde int hof zijn ende daer naer niet ute gaen sonder noot ende oorlof vanden groten meestrigghen. Item ghij ne moet snuchtens niet ute gaen voor

matten gheloot es of ten dade noot ende dat met oorlove vanden groten meestrigghen. Item ghij en moet eeneghe mannen personen in solders, in cameren noch in eeneghe plecken binnen den hove heymelicken leeden noch houden bij daghe noch bij nachte te naer dat si in maechschepen stonden, zonder weten en oorlof vanden groten meestrigghen en sonder kenlicken noot. Ende waert bij also dat ghij in eenich van al desen voorseiden pointen in ghebreke waert so sult ghij staen ter correctien vanden grooten meestrigghen ende den prochepape ende bijchtvadere ende ter discrecien vanden goeden houderlyngghen van den voorseiden hove. Item waert bij also dat bijder gracen gods niet zijn en sal dat bij hulder quader antierynghe ofte suspecten sprekent ofte van vleesschelicke te mesdoene ofte bij eeneghe andre lachtere, quade name ende fame van haer rese ofte gheseyt wierde ofte u selven ter warelt betrectet so saldi verbueren thof, huus ende erve tbeste bedde ghestoffert ende een pond grote voor de scande ende dat te ghevene eer ghij of yemant van uwen wegghen yet uten hove doen salt van dat hun toebehoort. Ende ghij sult of legghen hu abyt ende nemmermeer int hof wonen ende binnen drie jaren int hof niet commen naer den tijt dat ghijt verbuert hebt. Item bij also dat eeneghe beghijne bijder ghiften gods trocke in een clooster om hueren staet te verhoghene so salmen haer huus ende erve een jaer lanc daer naer te haren bouf houden. Ende comt soe niet binnen den jare haer excusacie doende mids eerlic huer ghedreghen hebbende dit voorseide jaer so sal soe ghepriveert bliven van haren huse, erve ende hove ten eeuwewegghen tijden ende daer niet meer rechts an hebben. Ende omme dat alle dese pointen voorscreven soudn bliven goet, vast ende van waerden, so zijn dese lettren ghezeghelt beghijnhofs zeghele huuthanghende. Dat was ghedaen den tiensten in maerte int jaer ons heeren duust vierondert een ende vichtich⁶.

6 Verklaring van de moeilijkste woorden en uitdrukkingen :

schier : grijs ; *ziekte die men den heiligen toeschrijft* : heilig vuur, belroos ; *zich bedragen* : in zijn levensonderhoud voorzien ; *schoffierlic* : krenkend ; *advent houden* : te kommunie gaan ; *hantgat* : split ; *pareersele* : versiering ; *carso* : carsey, grof gekeperd laken ; *diffameren* : lasteren ; *achterwaren* : bewaken ; *ontsitten* : ontgaan ; *ten dade noet* : tenzij het nodig is ; *waerlijk* : werelds ; *achter hemlieden spreken* : achter de rug spreken ; *noet nemen* : noodzakelijke dingen (af)nemen ; *savons te pardoen tijde* : 's avonds als het angelus geluid wordt ; *antieringe* : omgang ; *lachter* : schande ; *matten* : metten ; *te begrije staen* : beoordeeld worden.

